

Szczecin, 9 czerwca 2017 r.

dr hab. Małgorzata Machałek, prof. US
Uniwersytet Szczeciński

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr. Kamili Orman-Lebiody *Jacek Bierezin – biografia łódzkiego opozycjonisty i poety (1947-1993)* napisanej pod kierunkiem dr hab. Krzysztofa Lesiakowskiego, prof. UŁ
(promotor pomocniczy dr Joanna Maj), Łódź 2017

1. Uwagi dotyczące trafności wyboru tematu i jego oryginalności

Biografistyka nie należy do łatwych gatunków pisarstwa historycznego, zwłaszcza, gdy przedmiotem zainteresowania jest osoba, która wciąż jest obecna w pamięci żyjących. Prace tego rodzaju mają jednak ogromne walory poznawcze, ponieważ ukazują takie aspekty historii, które są pomijane w opracowaniach syntetycznych. Spojrzenie na przeszłość z perspektywy pojedynczego człowieka pozwala natomiast odkryć wpływ tzw. wielkiej polityki na życie jednostek, ale także mechanizmy oddziaływania jednostki na system, w którym przyszło jej żyć. Jacek Bierezin, aktywny uczestnik łódzkiej opozycji i jednocześnie poeta jest doskonałym przykładem, na którym można prześledzić powyższe uwikłania.

W dotychczasowej literaturze postać Jacka Bierzina jest słabo rozpoznana. Zazwyczaj był on przedstawiany przy okazji omawiania aktywności różnych grup opozycyjnych działających na terenie Łodzi. Natomiast na gruncie literaturoznawstwa podejmowane były próby analizy jego twórczości, które jednak fragmentarycznie uwzględniały jego zaangażowanie polityczne. Brakowało zatem opracowania pozwalającego dostrzec wzajemne przenikanie i uzupełnianie się trzech sfer życia J. Bierzina – osobistej, literackiej i politycznej. Z tego względu należy uznać, że dokonany przez Autorkę wybór tematu dysertacji jest trafny i oryginalny. Mając natomiast na uwadze znaczenie J. Bierzina dla łódzkiego środowiska opozycyjnego, choć nie tylko, należy również podkreślić jego ważkość.

2. Charakterystyka i ocena konstrukcji pracy

Praca ma układ chronologiczno-problemowy, co ułatwia klarowne przedstawienie biografii J. Bierzina, ale także procesu dojrzewania i ewolucji bohatera jako poety

i opozycjonisty. Nieliczne odstępstwa od układu chronologicznego dotyczą kwestii związanych z jego życiem prywatnym. Całość dysertacji składa się ze Wstępu, siedmiu rozdziałów i zakończenia oraz bibliografii i aneksów.

Struktura Wstępu oraz jego zawartość nie budzą zastrzeżeń. Autorka przedstawiła podstawę metodologiczną dysertacji, omówiła dotychczasową literaturę tematu i wykorzystaną w pracy bazę źródłową oraz sformułowała cele badawcze. Jako głównym cel rozprawy określiła przedstawienie zmiennych losów J. Bierezina ze szczególnym uwzględnieniem dynamiki i powiązań między różnymi sferami jego życia. Cel ten został przez Autorkę doprecyzowany poprzez postawienie kilku szczegółowych pytań badawczych oraz sformułowanie celu dodatkowego, jakim była charakterystyka zbiorowości społecznych do których należał bohater rozprawy. Analiza kolejnych rozdziałów pozwala, moim zdaniem, ocenić, że Autorka osiągnęła zakładane cele i udzieliła satysfakcjonującej odpowiedzi na postawione pytania.

Prawidłowo zostały skonstruowane również poszczególne rozdziały pracy. W rozdziale pierwszym został przedstawiony okres dzieciństwa i młodości Jacka Bierezina oraz początki jego działalności literackiej i opozycyjnej. Szczególnie dużo miejsca (dwa podrozdziały: *Udział w protestach studenckich w Marcu 1968 r.* oraz *Pomarcowe dojrzewanie*) zostało poświęcone na scharakteryzowanie wpływu wydarzeń Marca 1968 r. na formowanie się jego poglądów politycznych i osobowości. Rozdział ten ma porządkujący charakter i stanowi istotne wprowadzenie do zrozumienia osobowości bohatera i jego późniejszych wyborów życiowych.

Rozdział drugi został poświęcony omówieniu działalności J. Bierezina w nielegalnej organizacji „Ruch”. Autorka, zgodnie z przyjętym założeniem, szeroko charakteryzuje całe środowisko, wskazuje osoby, które miały wpływ na dalsze dojrzewanie ideowe bohatera oraz jego coraz większą aktywność. Obraz tego okresu życia Bierezina mgr K. Orman-Lebioda konstruuje na podstawie różnorodnych, rozproszonych źródeł archiwalnych oraz wspomnień. Do obu źródeł informacji podchodzi krytycznie i ostrożnie formułuje wnioski zwracając np. uwagę, że Bierezin ocenę swego zaangażowania w działalność „Ruch” zawarł we wspomnieniach spisanych wiele lat później (s. 45).

W rozdziale trzecim Autorka omówiła działalność J. Bierezina jako współtwórcy poetyckiej Nowej Fali. Koncentrując się na aktywności bohatera szeroko zarysowała wszystkie czynniki, które miały wpływ na powstanie i rozwój tej formacji literackiej, czyli wydarzenia Marca 1968 i Grudnia 1970 r., sytuację społeczno-

kulturalną w Polsce oraz wpływy zachodniej kontrkultury. Wnikliwie analizuje opracowania krytycznoliterackie dotyczące całego środowiska literackiego i samego Bierezina, jak również jego twórczość poetycką, co wymaga umiejętności wykraczających poza tradycyjny warsztat historyka (np. s. 86). Autorka konsekwentnie prowadzi narrację ukazując uwikłania twórczości Bierezina w ograniczenia cenzuralne i jednocześnie jego świadomą decyzję o publikacji swoich utworów w wydawnictwach emigracyjnych, co definitywnie zamykało mu drogę do kariery literackiej w kraju.

Rozdział czwarty został poświęcony omówieniu współpracy J. Bierezina z Komitetem Obrony Robotników. Podobnie jak w rozdziale drugim, Autorka charakteryzuje całe środowisko, w którym działał oraz szczegółowo omawia konsekwencje, jakie ponosił z tytułu tego zaangażowania. Wskazuje też, że działania podejmowane przez Służbę Bezpieczeństwa nie tylko ograniczały możliwości działalności podziemnej, ale wpływały również destrukcyjnie na życie osobiste i twórczość poety. Autorka nie jest jednak bezkrytyczna wobec swego bohatera i dostrzega, że sytuacja zawodowa i osobista, w jakiej znajdował się w drugiej połowie lat siedemdziesiątych była w znacznej mierze konsekwencją przyjętego przez niego stylu życia, niefrasobliwości i tzw. buntowniczej natury.

Rozdział piąty zajął się czasowo z rozdziałem poprzednim, jednak Autorka dokonała świadomego podziału treści kierując się kryterium problemowym. Była to decyzja słuszna, pozwalająca na klarowne omówienie kwestii dotyczących aktywności literackiej, redakcyjnej i organizacyjnej J. Bierezina, tym bardziej, że właśnie redagowanie wydawanego w drugim obiegu pisma „Puls. Nieregularny Kwartalnik Literacki” uznawane jest za jego najważniejsze przedsięwzięcie. Poziom merytoryczny oraz dobór publikowanych w nim materiałów stanowiły o sile oddziaływania pisma i były w dużej mierze zasługą redaktora naczelnego.

W rozdziale szóstym zostały przedstawione losy J. Bierezina w okresie karnawału „Solidarności” i stanu wojennego. Autorka z wyczuciem charakteryzuje atmosferę posierpniową w kraju, podejmowane przez poetę próby budowania pozycji zawodowej (po Sierpniu 1980 roku J. Bierezin mógł podjąć starania o przyjęcie go do Związku Literatów Polskich) i analizuje okoliczności, które miały wpływ na podjęcie przez niego decyzji o pozostaniu na emigracji.

Ostatni, siódmy rozdział to przedstawienie losów poety na emigracji – angażowanie się w działalność polityczną, problemy finansowe, niemoc twórcza,

kolejne porażki w życiu prywatnym, przede wszystkim jednak trudności w odnalezieniu się w nowej rzeczywistości. Autorka, opierając się na wcześniejszych opracowaniach krytycznoliterackich, wspomnieniach osób z otoczenia poety oraz samodzielnie analizując jego twórczość, konstruuje złożony obraz ostatnich lat życia J. Bierzina. Mimo widocznej sympatii do bohatera, nie unika jego krytyki, stara się natomiast wniknąć w emocjonalne przyczyny jego zachowań.

Dysertację kończy obszerne zestawienie bibliograficzne, w którym znalazły się również filmy dokumentalne i materiały internetowe. Tekst autorski uzupełniony został aneksami podnoszącymi wartość pracy. W Aneksie źródłowym Autorka zamieściła m.in. tekst aktu oskarżenia przeciwko J. Bierziniowi z 1971 r. oraz fragmenty korespondencji prywatnej poety. Pracę zamyka wybór starannie dobranych ilustracji, na który składają się fotokopie dokumentów, zdjęć i skany okładek wydanych przez poetę tomików.

3. Baza źródłowa i literatura

Niewątpliwym atutem pracy jest jej szeroka baza źródłowa. Składają się na nią zespoły archiwalne z zasobu kilku archiwów, w tym archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, źródła publikowane oraz wspomnienia i relacje osób związanych w różnych okresach z J. Bierzinem. Dobór źródeł jest prawidłowy i, w mojej ocenie, wystarczający do rozprawy doktorskiej. Bogaty jest też zestaw wykorzystanej w pracy literatury: wydawnictwa zwarte, artykuły prasowe, których dobór świadczy o dobrej orientacji Autorki w badanej problematyce. Wykorzystane zostały również źródła internetowe i filmy dokumentalne, a także opracowania krytycznoliterackie oraz utwory poetyckie i publicystyczne z twórczości bohatera rozprawy, co nadaje rozprawie walor interdyscyplinarności.

4. Kompetencje naukowe

Mgr K. Orman-Lebioda posiada wiedzę z zakresu historii najnowszej niezbędną do pełnego opracowania tematu badawczego. Za duży sukces należy uznać, że udało się jej stworzyć w miarę kompletny i spójny obraz życia J. Bierzina na tle środowiska w którym żył i działał. Autorka konsekwentnie, zbierając rozproszone i różnorodne źródła (materiały archiwalne, wspomnienia, relacje) nie tylko odtwarza faktografię, ale także interpretuje i ocenia opisywane wydarzenia. Podejmuje również próby wniknięcia w sposób myślenia bohatera i rekonstrukcji motywów podejmowania przez

niego poszczególnych decyzji, aczkolwiek czasami można odnieść wrażenie, że jest w tych działaniach pewna nadinterpretacja wynikająca z sympatii Autorki do bohatera (np. s. 163 – „najbardziej uradowała go wiadomość...”). Takich przykładów jest jednak w pracy niewiele. Doktorantka jest generalnie bardzo ostrożna w formułowaniu wniosków, zwłaszcza gdy jedyną bazą źródłową stanowią wspomnienia i relacje, które dzieli dystans czasowy od wydarzeń, których dotyczą.

Należy także docenić wnikliwość Autorki w analizie źródeł archiwalnych. Recenzowana rozprawa pozwala stwierdzić, że jej Autorka dysponuje dobrym warształem naukowym, potrafi gromadzić, selekcjonować źródła i prowadzić ich krytykę. W niektórych obszarach jej umiejętności znacznie wykraczają poza zakres tradycyjnych kompetencji historyka, o czym świadczy analiza twórczości literackiej bohatera dysertacji.

W pracy występują jedynie drobne usterki merytoryczne. Od s. 3 konsekwentnie do końca pracy Autorka posługuje się określeniem Komitet Łódzki PZPR, podczas, gdy był to Komitet Wojewódzki PZPR w Łodzi. Na s. 35 przytoczona została opinia, że J. Bierzina był seksoholikiem, ale nie została poparta odpowiednim przypisem źródłowym. Na s. 101 przypis 43 jest zbędny, gdyż niczego nie wnosi do głównego zagadnienia pracy. Na s. 44 Autorka opisując problemy z pozyskiwaniem powielaczy na potrzeby działalności podziemnej, pisze, że były one drogie, co sugeruje, że jedyną przeszkodą w ich nabyciu była cena. Dopiero dalej wyjaśnia, że legalne nabycie powielacza nie było wówczas możliwe. Na s. 211 Autorka stwierdza natomiast, że „poglądy polityczne J. Bierzina były zbieżne z tymi, jakie reprezentowała większość jego pokoleniowych rówieśników”. Uważam, że w świetle dotychczasowych badań trudno ocenić, czy rzeczywiście była to „większość”. Powyższe uwagi nie zmieniają jednak ogólnie pozytywnej oceny merytorycznej pracy.

Na podstawie lektury całości dysertacji stwierdzam, że mgr K. Orman-Lebioda samodzielnie formułuje wnioski uwzględniając wyłaniający się z nich złożony obraz osobowości Jacka Bierzina oraz skomplikowanej rzeczywistości, w jakiej funkcjonował. Sposób formułowania myśli, dostrzeganie różnych aspektów badanego zagadnienia, sposób prezentowania wyników badań oraz przejrzysta i logiczna narracja świadczą, w mojej ocenie, o dobrym przygotowaniu Doktorantki do udziału w dyskursie naukowym.

5. Kompetencje językowe

Pod względem językowym pracę oceniam wysoko. Została napisana jasnym, potoczystym językiem, co sprawia, że czyta się ją dobrze i z zainteresowaniem. Sporadycznie zdarzają się potknięcia stylistyczne i gramatyczne oraz literówki. Na przykład s. 34 – jest: „pozwalają mu to władze uczelni”, powinno być: pozwalają mu na to władze uczelni, s. 35 – jest: „prowokowanie” zamiast prowokowania, s. 98 – jest: „napali”, powinno być: „napadli”.

Miejscami Autorka używa nieco psychologizujących sformułowań nie mając ku temu wystarczającej podstawy źródłowej, np. s. 34 – „nie miała serca go budzić...”, s. 41 – „Jacka Bierezina drażniły jednak jakiegokolwiek dyskusje...”. Sporadycznie można spotkać też drobne nadinterpretacje, np. s. 101 – „Na jednym ze zdjęć ... można dostrzec parę, która głęboko spoglądała sobie w oczy”. Zdarza się też pomijanie rozwinięcia imienia przy pierwszym wymienianiu danej postaci, np. B. Wińczyk, s. 29, E. Morgiewicz – s. 38.

Powyższe uchybienia nie zakłócają jednak odbioru tekstu, ale przed oddaniem pracy do druku powinny zostać usunięte.

Konkluzja

Oceniając całokształt pracy uważam, że rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i dowodzi wiedzy Autorki, która w pracy wykorzystwała obszerną bazę źródłową i przedstawiła kompleksowo badane zagadnienie, wprowadziła do obiegu naukowego nowe dokumenty, a zaprezentowane podejście świadczy o wysokich umiejętnościach warsztatowych z zakresu historii najnowszej. Praca nie tylko poszerza wiedzę na temat poety i opozycjonisty Jacka Bierezina, ale również na temat funkcjonowania środowisk opozycyjnych w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, dlatego bez wątpienia zasługuje, po dokonaniu niezbędnych poprawek, na publikację książkową.

W związku z powyższym stwierdzam, że praca doktorska mgr. Kamili Orman-Lebiody spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim określone w art. 13 ust 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym. Wnoszę zatem o jej przyjęcie i dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Majstrade Meres